

MÓRICZ ZSIGMOND

Ha kimondom a nevét: frissen szántott földek ősjságú illatát érzem s a televény roppant gazdagságát és erejét. Aki nem ismeri a nyári hajnalokat, azt a gazdag harsonázást, amivel serken az élet, az erdők hatalmas és boldog sóhajlását, ahogy megfürdetik magukat a vörhenyes, ködök-ből előtörő napfényben, a föld meleg szívdobbanását, ami ringatja a növényeket, a harmatcseppek gyémánt gyöngycit a virágokon s az egész jelenet ontológiai értelmét, a naponta való újjáteremtés végtelen gazdagságú örök aktusát, — az aligha értheti Móricz Zsigmondot. A magyar táj és föld jelentkezik, csillog és mosolyog az írásában. A nap balkézre szállott le a föld színéig — mondja egy helyütt —, s a távolban látszott a Tisza kanyarodása. Egy helyen megcsillogott egy ezüst sarló belőle, különben dús füzesek jelezték az irányát. Távolabb az úton porfelleg szállott fel, a csorda jött. Az egész képben valami természeti kivirágzás volt, állati és emberélet-alatti boldogság virágzása. A kövér föld termőerejének dús pompája. Meg kellett érezni, hogy itt nem az emberi szellem, nem az emberi élet uralkodik, hanem egy sokkal mélyebb, sokkal titokzatosabb és elementárisabb erő: a Természet ősi kibomlása. Ez Móricz Zsigmond. Titokzatos és őszinte egyszersmind, akár az élet. Művész az arisztoteleszi értelemben: utánozza a természetet, vagyis alkot és a teremtés önfeladásában talál önmagára. Ha magam elé idézem az arcát, ezt a kedves magyar arcot: fajtánk paradeigmáját látom benne s a keleti istenek végtelen nyugalmú és mindenek fölé emelkedett bölcsességű szeme tekint le rám. Móricz Zsigmond bölcs a szó teljes értelmében. Tudja, hogy életünk sok szempontból determinált, szenvedélycink egyetlen életvonalat futtatnak velünk, eleve rendelt sorsunkat éljük s az egész élet csak egyen az egyéb, mint aminek Voltaire mondja: egy sereg rovar küzdelme egy agvagdarabon. Mindegyre másutt keressük életünk alapokait, a sorsunkat eldöntő határozmányokat, pedig csupán ez az élet adódott a mi számunkra. Itt kell élnünk és meddő minden kísérlet, ami az elszakadásra irányul. A Föld Szelleme a mi szuverén urunk: sokszor csak egy jelentéktelennek látszó cselekvés szabadítja ki a mesebeli palackból, de aztán kinő, elhatalmasodik, fölének magasodik és hiába remegünk előtte, bármikor összetörheti az életünket.

Móricz a föld fia, a gazdag humusz hajtása. Ha lelkének szubsztanciális magját keressük és mindent lehántunk róla, ami járulékos: a magyarságot találjuk, ezt a fogalmat teljes értelmében, terjedelmében, végzettségében, a magyarságot, mint alapélményt, fundamentomot s erre épül, boltozódik a hatalmas mű, Móricz életműve, a magyar katedrális. Hogy mennyire tragikus ennek az utolsó lépés előtti félbemaradása, az ütköző kemény kősziklának a tökéletes csendességbe való hirtelen lezuhanása: minek emlegessük? Annyit sírtunk és annyiakat sirattunk már, akik elmentek, mielőtt pontot tettek volna. Móricz legalább a javát elmondta annak, amit el kellett mondania. »Kidalolatlan magyar nyarak«

terjeszkednek hallgatagon és súlyosan az írásában.

Az ő világa jellegzetesen magyar világ. Ha a Tündéreknek azokra a lapjaira gondolunk, amelyeken a motorvák és mocsarak közé szorított régi pásztorok életét írja meg s azt az emberfeletti erőfeszítést, ahogy megkísérlik a jeges vizen átvinni a remegő csordát, azt a tehetetlen, égre-földre-vicsorító dühöt, ami előnti őket a pusztulás láttán, — egy siralmas és embertelen tragédia bontakozik ki előttünk s vajjon ez a tragikus vonás nem jellemző-e egész életünkre? Az eltévedt lovas árnyéka vetődik ezekre a lapokra. A »láncolt lelkek« világa a magyar világ, az ivásoknak azért kell folytatódni itt rogyásig, az úri-murik halálos, konok öntudatlanságáig. S aztán itt vannak a parasztok! Ezek a kemény, kőből faragott alföldi, tiszántúli parasztok, sem nem romantikus pózban, sem nem Millet-féle verista torzulásban, hanem súlyos, életes mozdulatokban, rideg realitásban, a puritán kálvinizmus komor magatartásában, amely mögött a történelmi és emberi indulatok ijesztő örvénye kavargó. A parasztsors: végzet és tragédia. De egy másféle tragédiának a sejtelmé is megvan itt, az úri-murik kivilágos-kivirradtig tartó orgiáiban s a Rokonok ivgasztalan hangulatában. A Harmatos rózsza üde levegője olyan ritka! A Galamb papné idillje milyen grimaszokkal bukácsol előre az élet esődjé s a madách-i megoldás felé! A sors nem vidám dolog a Móricz-regényekben, »csendes rév-part« alig van, az élet »bujdosó hajója« nagyon is »szemöldökösen cirkál«, ez a »földi sátorozás« voltaképpen csak a mélységes sebek takargatása s a »keserű halál« minden gondolat mögött ott áll, mint »a gondolkodás fékeltője«. Érti az ember, hogy itt minden lépésnél aknára lehet futni. A determinizmusnak és befalazottságnak valami különös nyomasztó érzése van bennünk. Gondoljunk a Szegény embernek a novella főhősére! Ez a novella mindenképpen nagyon jellemző Móriczra, Jönnek néha körülmények s vannak külső hatalmak, amik szükségképpen nekiugratnak egy cselekvésnek. Valami drámai mag van valahol s mire ez csíraba bomlik, egy végzetes cselekvés megtörtént. Ebben az esetben a szegénység ez a végzetes erő. Más esetben egy végzetes ösztön, a csontunkba rekesztett tűz (Túri Dani). Vagy a nagy társadalom általános közmegegyezésen alapuló aljassága (Rokonok). Vagy az idealizmus fokozatos legyőzete a zömök, mozdíthatatlan materializmus által (A fáklya). Vagy valami egészen érthetetlen dolog, ami bennünk is van, kívülrőlünk is, a forró mezők érlelő tikkadtságában. A cselekvésben általában van valami megfoghatatlan, a legkülönb gondolkodók okvetlenül beleütköznek ebbe, tehát Móricz Zsigmond is. Ha valamit elindítottunk, lehetetlen megállítanunk többé. A lelkiismeret sem képes erre és semmi hatalom. Hiába veri a szívrünk ritka nagy kondulásokkal a mellünket, »mintha nagy kalapács lett volna belől«, a félrevert harangok szava csak kísérője a csöndnek s az utaknak, amiket meg kell járunk.

Mindezek után, ha valaki azt kér-

dezné, mik a legjellemzőbb vonásai Móricz Zsigmond művészetének, ezt a két szót mondanám: vitalizmus és spontaneitás. Vitalizmus, a szónak nem romantikus, patetikus és metafizikába tágitott értelmében, hanem az élet komor és pompátlan egyszerűségében, ennek a feltartóztathatatlan, időtlen hullámszámú megrendítő nagyságában. Es a spontaneitás Móricz teremtő könyedségére utal, a vérbeli, eleverendelt, istenadta, egészséges zseni biztos mozdulataira, ahogy az alakokat megformálja. Természetesen nagy tévedés volna őt mindenestől leszorítani a pszichovitalis világba, a realitások, ösztönök, féktelen szenvedélyek, fojtó szürke napok világába. Kétségtelen, hogy regényeiben ez mutatkozik elsősorban. Emögött azonban ott van egy kemény és konok magatartás, az életnek minden túlzott optimizmus nélkül való szemlélete s az a meggyőződés, hogy itt kell élnünk ebben a világban, mindaz, ami ezen túl fekszik, van, vagy nincs, végre is lehetséges, hogy minden csupán illúzió, amikkel teleaggatjuk az életünket, hogy elviselhetőbbé tegyük. Ez a világ azonban túlmutat önmagán, az ótosz örök világát sejteti meg velünk. Emberi tragédiánk éppen abban mutatkozik meg igazi nagyságában, hogy bár tudjuk ezt, mégis olyan könnyen letévedünk az erkölcsiség útjáról s ha egyszer letévedtünk, »talán soha sem is térünk vissza rá... Az ember agyába befészkelte magát a vágy s a gyönyör gyeplőjét megeresztte s halad egyenesen előre azon az úton, amely a halálba visz... ha leszáll az éjszaka, az ember azt mondja, vannak olyan helyzetek, mikor nem kell a tetteket az erkölcs ítélete alá venni... sok olyasmi meg van engedve, amit a kötelesség szent nevével nem lehet illetni... de hol van az ilyenben határkő?... mincsenek... itt irányadó elvek, mincsenek... Csak következmények... A közönyös, közömbös dolgok köre egyre szélesedik,

az erény országából tartományokat veszít az ember... Ezek s ezek vannak, akiknek a kötelesség mellékes dolog, de a gyönyör, az élvezet egész lelküket elfoglalja s életüknek alaphangulatát teszi. Az ész nem fékezi őket, élvezetből-élvezetbe rohannak s nem kérdezik, az erény nem kíván-e tőlük valami mást, nem parancsol-e valami komolyabbat! Olyan veszélyes ellenség nem volt soha, mint a bűn... én az erényre születtem, de az életem a bűnök sodrába vetett... Kemény Zsigmond legnagyobb szerűbb lapjait juttatják eszünkbe ezek a sorok s nagyon jól mutatják, mennyire több Móricz Zsigmond, mint amennyinek a közfelfogás ismeri őt.

Nem jó és nem rossz: művész, szerszám az Alkotó kezében, eleverendelt tehetség. Nem akarjuk kategorizálni és avas szempontokba bele-szeríteni, ez úgy sem volna lehetséges, csak beszélünk róla forró szájjal és fátyolos szemmel nézünk utána a tulsó partra, ahova olyan hirtelenül átlépett. Sorsformálónk és mesterünk ő nekünk, meleg estéink intim társa és lázas keresgélésünk deltája. Ha a magyarság számára szóló üzenetét akarjuk összegezni, akkor azt kell mondanunk: a magyarság csak egy útját találhatja a jövőnek, azt, amelyet mi magunk építünk magunkból s magunkon keresztül. Minden nemző magára hagyva él, mint minden lélek: de százszor inkább a magyar: az emberiség milliárdjai közt e testvértelen sziget. Minden ember csak annyit ér: amennyi értéket produkál az élet számára: de ezerszer inkább a világ árvája: a magyar. Nincs több parancs tehát: teremteni, dolgozni, adni! Az élet adatott: hogy teremts! Az időnek napjai: hogy gyűjts. S a lélek: hogy adakozz! Teremts, hogy legyen mit felgyűjtened s gyűjts, hogy legyen mit adnod!

Ha elsüllyed is egy világ körülötünk s összeomlik is minden, ami volt: a magyar világ s a magyar paraszt letagadhatatlan hűségű körképe, Móricz életműve áll és elmondja késői nemzedékeknek, hogy itt voltunk és hogy kik voltunk! Hogy hogyan éltünk és mi fáj bennünk! A riadozásainkat s a kedvünk ugrásait. A végzetel való kemény szembenállást s a sírva-elzuhanást, ha néha egy jó szó átszúrta a szívünket. S azt is, hogy másképp nem tehattünk!

NAGY SÁNDOR

JÓZSEF ATTILA:

MULHATATLAN

József Attila halálának öt éves évfordulójára közöljük a költőnek ezt a kötetben még meg nem jelent versét.

Ajtót nyitok. Meglódul lomhán a főzelék fagyott szaga és végigvicsorog a konyhán a kormos tűzhely. A szoba.

üres, senki, tizenhat éve ennek, mit sohse feledék. Viaszkos vásznú konyhaszékre ültem; nyafognék; nem lehet.

Értem, hogy anyám eltemették, de nincs és nyugtalan vagyok — ezt nem értem. Felnőtt lehetnék. A mosogatótól ragyog.

Nem fáj — de meg nem érinthettem, nem láttam holtában anyám, nem is sírtam. És érthetetlen, hogy mindig így lesz ezután.